

64a FIRA DEL LLIBRE D'OCASIÓ ANTIC I MODERN

M'agraden els llibres. Penso que, com va dir Milton, "Els llibres no són pas coses mortes, sinó que contenen en ells una potència de vida que és tan activa com l'esperit que els ha engendrat".

Quan tenia set anys el meu pare, que era llibreter de vell, me'n va regalar cinc i em va dir: "Té. Ara comença a fer la teva biblioteca". Li vaig fer cas i al cap de setanta-sis anys la biblioteca ha crescut. No els he comptat mai els meus llibres. Entre d'altres raons, perquè cada dia n'entren de nous. Però els que he donat a la Biblioteca de la Universitat Pompeu Fabra, i que estan ja catalogats, sembla que són uns trenta-cinc mil. Si hi afegiu els que encara conservo en tres pisos, imagino que el total ronda els cinquanta-mil. I no em feu ara aquelles brometes habituals: "I ja els has llegit tots?", etc. Perquè el que us puc assegurar és que els conec un per un i sé perquè els tinc i què és el que espero de cada un.

He dit que m'agradaven els llibres; però el que m'agrada tant o més que els llibres són les llibreries, i molt en especial les llibreries de vell, per molt diverses raons. La primera, perquè jo vaig passar la meva primera infantesa en una, la que el meu pare tenia al carrer de Boters, i penso que un element fonamental de la meva educació va ser el fet de tenir a l'abast totes les meravelles que hi havia als prestatges, dels quals triava el que m'agradava, sense fer cas del que m'aconsellaven que havia de llegir. Al mercat que es fa els diumenges a Sant Antoni hi anava cada setmana, de la mà del meu pare, i hi he seguit anat després durant molts anys, mentre la meva condició física m'ho ha permès.

He anat a tantes llibreries de vell que no podria comptar-les. Algunes de les que freqüentava a Barcelona fa temps que han desaparegut, com la dels Creus, pare i fill,

al carrer de la Palla, per esmentar-ne una sola. Però n'he visitat arreu. A París m'agradava anar a la Boutique du livre d'histoire, que tenia els llibres vells al pis de baix, o a aquella estranya supervivència del passat que es Shakespeare and Company; a Londres he trobat algunes joies a l'enorme llibreria de vell que és Foyles, que presumeix de tenir 200.000 títols en 6'5 kilòmetres d'estanteries, i a Nova York a la de l'Strand, al 828 de Broadway, que assegura tenir 29 kilòmetres de prestatges. He visitat llibreries de vell a Sao Paulo, Buenos Aires o Valparaíso; a Quito he estat en la d'un català i a Mèxic he comprat llibres de l'exili en piles al carrer.

També he anat a veure les grans llibreries de nou, naturalment, les Feltrinelli a Roma i a Florència, o algunes de les de Barnes and Noble, que tenen 658 botigues als Estats Units. Però això és una altra cosa. A la llibreria de nou hi vas a comprar el llibre de què has sentit parlar o que comenta el diari. A la llibreria de vell hi vas a descobrir. No pots anar a un llibreter de vell a demanar-li un d'aquells llibres rars que de vegades et costarà vint anys arribar a trobar, com ho sé per experiència. Has d'anar-hi a mirar què és el que hi ha a les prestatgeries i al taulell, amb la intenció de descobrir aquell llibre del qual no havies sentit parlar mai i que potser només té un valor especial per a tu: que només tu pots entendre i valorar plenament, perquè parla de coses que penses i sents.

A les llibreries de vell hi he trobat tresors. No em refereixo tant a joies bibliogràfiques, que n'hi ha, però les heu de pagar, perquè els llibreters actuals saben prou quin és el seu preu; quan vaig voler una primera edició de Diderot o de Gibbon em va tocar de fer un sacrifici, i el vaig fer a gust. Hi he trobat, però, prou rareses, com l'únic exemplar complet que es conserva de les actes del Segon Congrés Obrer de la Secció Espanyola de la

Internacional, celebrat a Saragossa el 1872 (als exemplars de la Biblioteca Arús i de l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam hi manquen moltes pàgines). O l'única col·lecció d'un periòdic de l'època, El Condenado, que conté el número 1 (un llibre dels anys seixantes sobre la premsa obrerista del període 1868-1874 assegurava que El Condenado havia començat amb el número 2).

Però el que jo valoro més no són aquests llibres més valuosos, sinó aquells que parlen de les coses que m'interessen i em preocupen. M'interessen molt, per exemple, els llibres que en algun temps van ser prohibits, perquè són els que mostren els camins del futur. Penseu en l'Encyclopédie, per exemple, que, prohibida per totes les autoritats civils i eclesiàstiques, va aconseguir d'estendre's per tot Europa i va ajudar a canviar el món. Entre 1751 i 1782 es van vendre 25.000 exemplars de l'Encyclopédie, que representen en conjunt uns 900.000 volums, la qual cosa la fa un dels majors bestsellers de tots els temps.

Si alguna vegada voleu fer una llista de les obres més importants de la literatura de tots els temps, les que cal de tota passada llegir, aneu a cercar-la als índexs de llibres prohibits d'una o altra autoritat. És segur que hi són tots. A l'Index librorum prohibitorum del Vaticà, per exemple, en la darrera edició, que data de 1948 i que es va mantenir en vigor fins a 1966, s'hi prohibeix la lectura, sota pena d'excomunicació, d'Erasme, Montaigne, Diderot, Balzac, Sartre, Spinoza, Tom Paine, l'Encyclopédie i de la major part dels llibres que val la pena llegir. Podeu utilitzar-lo, per tant, com una guia de les lectures necessàries.

D'un estil semblant eren les llistes de llibres destinats a ser cremats pel nazisme o les que va establir Roy Cohn, l'advocat col·laborador de MacCarthy que va inspeccionar les biblioteques públiques de les "Cases

d'Amèrica" que hi havia per Europa, i va fer retirar obres de Hemingway, Arthur Miller o Mark Twain (en especial aquell conte que no deveu haver llegit, perquè us han enganyat fent-vos creure que Twain és un autor de relats infantils, que és "L'home que va corrompre una ciutat", una narració d'una rigorosa actualitat).

Les prohibicions inicials del franquisme són també una bona guia de lectures. A la llista dels llibres "prohibidos terminantemente" a les escoles de Segòvia hi ha una gran part de la literatura contemporània espanyola, amb Unamuno, Valle Inclán, Pérez Galdós, Valera, Baroja, Azorín, Palacio Valdés i fins i tot Concha Espina, al costat de clàssics com Rojas Zorrilla, Moreto, algunes obres de Lope, les poesies d'Espronceda, o l'Ideario español de Ganivet.

En matèria de literatura universal eren prohibits, amb molts altres, Eurípides, Edgar Allan Poe, Chateaubriand, Goethe, Shakespeare (al menys "los tomos 2º y 8º de sus Obras completas", diu la llista), a més d'algunes novel·les que devien considerar-se tan malèfiques com per fer-ne una menció individual, com Tartarí de Tarascó de Daudet o Quo Vadis? de Sienkiewicz. També són prohibits tots els autors russos imaginables, sense que importi la seva filiació ideològica, d'acord amb el principi general que mana eliminar "la mal llamada literatura rusa".

Deixeu-me que us parli d'un dels meus llibres prohibits. Tinc un exemplar de l'anomenat Testament polític de l'emperador Josep II, publicat a Viena el 1791 (el peu d'impremta és segurament fals, com passa sovint amb aquesta mena de llibres), on hi ha una nota manuscrita d'un anterior propietari, segurament valencià, un tal Cavanilles, que signa el 1806, el qual, després d'informar-nos que "estos libros estaban muy perseguidos por el tribunal —s'entén que de la Inquisició— y costaban mucho", ens diu que "de mi calabozo en la Ciudadela [de Barcelona] yo los mandé a mi amigo Dn. Manuel Bertran [de Lis] que

estaba también en otro calabozo, por medio de su digna mujer, Dª Antonia, y esto por entre las barras de hierro". A dins del llibre, hi ha una nota per a l'amic Manuel, on, després de recomanar-li que llegeixi de la pàgina 99 a la 144, que és el que fa referència a les malvestats dels governs despòtics, afegeix que "más de lo que nos hacen sufrir es imposible".

El tros que li recomana al seu amic denuncia el despotisme i les guerres. Comença comentant una dita clàssica, "és una bella cosa morir per la pàtria", però l'autor d'aquest llibre –que, com segurament sabeu, no va ser pas l'emperador Josep II, a qui està atribuït– afegeix seguidament: "Morir per la pàtria vol dir potser vessar la sang per aquell que l'oprimeix, o que, per vils interessos que no tenen res a veure amb la pàtria, condueix els seus conciutadans a la carnisseria?". La denúncia que fa del militarisme és impressionant encara avui: "En tots els països el soldat és un salvatge sense consideració, al qual els seus amos li compren la llibertat prometent-li el desordre i la llicència". "A tot arreu el soldat és un autòmat, un esclau, un enemic de la llibertat dels seus conciutadans (...). Acostumat a les cadenes, l'indigna que altres puguin alliberar-se'n, de manera que és subjectant a tothom com creu justificar la seva abjecta dependència". Està clar que un text antimilitarista com aquest havia d'estar prohibit a l'Espanya de 1806.

Un altre llibre prohibit el vaig trobar casualment en una pila al mercat de Sant Antoni. Es deia Mi primer libro de historia i havia estat publicat a Palència en 1933 per un autor, Daniel González Linacero, de qui jo no sabia res. El vaig fullejar, em va sorprendre el que deia i me'l vaig emportar. Duia un pròleg adreçat als mestres en què condemnava els "libros históricos amañados con profusión de fechas, sucesos, batallas y crímenes; relatos de reinados vacíos de sentido histórico, todo bambolla y efectismo

espectacular". En comptes d'això, Linacero explicava, de manera clara i planera, l'evolució de les coses, seguint un ordre evolutiu, del més senzill al més complex, per facilitar que els nens comparessin espontàniament el passat amb el present. El darrer capítol estava dedicat a la cooperació i la solidaritat i deia que en l'actualitat ningú no viu per a ell, sinó que tots depenem dels treballs dels altres. No hi havia al llibre cap al·lusió política; però el 8 d'agost de 1936 un grup de falangistes va anar a cercar Linacero a la casa d'Arévalo on passava les vacances i el va assassinar. La partida de defunció diu que va morir "a consecuencia del Movimiento Nacional existente". Tenia trenta-tres anys i deixava esposa i tres filles. No vaig parar fins saber més del personatge, vaig reeditar el seu llibre i vaig conèixer la vídua, que va morir fa pocs anys, i les filles, que es van dedicar com el pare a l'ensenyament. Sense l'atzar de la trobada del llibre —d'un manual escolar de Palència de 1933— mai no hauria conegut aquesta història.

Us parlaré d'una altra d'aquestes troballes especials. En una ocasió, mentre escrivia el volum de la Història de Catalunya que va dirigir Pierre Vilar, havia d'ocupar-me d'un esdeveniment complex, la insurrecció centralista de 1843, coneguda pel mal nom de la Jamància, i vaig voler usar un fullet anònim de 1854 que havia comprat no sé pas on. L'havia escrit, ho vaig saber més tard, Francesc Castanys, un liberal radical olotí, que havia estat membre de la Junta revolucionària i que explicava que era el que havien volgut fer, un programa que havia suscitat contra ells l'odi de la gran burgesia. Aquest text em mostrava una realitat molt distinta a la que ha passat als llibres d'història, com es podia veure quan explicava el projectes de llei que havien volgut imposar: un conjunt de mesures que un progressista com Marliani qualificaria anys més tard com "el monstruoso programa de 1843".

Voldria només que veiéssiu les monstruositats que proposaven:

-eliminació de la partida del pressupost destinada a la Casa reial mentre no estigués amortitzat tot el deute públic (considerant que la reina tenia un patrimoni considerable del qual podia viure).

-supressió dels governadors civils designats pel govern, les atribucions dels quals passarien a les diputacions provincials, que eren elegides pels ciutadans.

-reducció de l'exèrcit a només 50.000 homes, destinats exclusivament a la defensa de les fronteres.

-llibertat religiosa; el govern no subvencionaria cap culte ni cap clerecia.

-contribucions sobre articles de luxe i sumptuaris, i prohibició d'impostos sobre els articles de primera necessitat.

-establiment a Catalunya d'un asil per a obrers on poguessin acollir-se "todos los trabajadores de las provincias catalanas inutilizados en los talleres o encanecidos en el trabajo".

-llibertat d'imprensa, etc.

Llegint aquest testimoni en un fullet comprat en alguna visita afortunada a una llibreria de vell, i que no he vist que es conservi en cap biblioteca, em vaig sentir profundament emocionat per la sort d'aquells homes perseguits i calumniats encara avui als llibres d'història. A partir d'ací vaig poder començar a refer la trajectòria

real d'aquella revolta i vaig entendre millor moltes coses, del passat i del present.

L'univers dels llibres us reserva molts descobriments. No tot són llibres de combat, com aquests de què us parlava. N'hi ha que us ofereixen moltes sorpreses i us il·lustren sobre la naturalesa humana. Per tal d'explorar aquest univers tan ampli i bigarrat dels llibres teniu a més auxiliars. Hi ha diccionaris i repertoris de llibres que no tenen preu. N'hi ha per exemple sobre el que Raymond Queneau anomenava els "bojos literaris". El diccionari de "bojos literaris" d'André Blavier, publicat en una col·lecció que duia el nom, ben engrescador, de "La crida al desordre", és un llibre extraordinari. Els "bojos literaris" hi apareixen classificats per activitats i per matèries. Hi ha els profetes, els visionaris i messies; els que es dediquen a la quadratura del cercle; els perseguits i els perseguidors; els inventors; filantrops i sociòlegs, etc. Tota mena de personatges singulars que exposen idees fascinants. Els profetes, per exemple, són impagables. N'hi ha un que assegura que Déu no és un pur esperit sinó que viu dalt dels cels, dotat d'un cos material, i que beu, menja i dorm igual que fan els homes. I devia saber de què parlava, perquè ens diu que ell tenia contacte amb Déu mateix, que li havia dit que, si bé ell, el profeta, moriria, com la resta dels homes, ressuscitaria després i es mantindria visible fins a la fi dels temps.

N'hi ha un altre que diu que "el regne de Déu és el regne de les presons; abans de la fi del món hi haurà la meitat de la humanitat tancada en presons". Una profecia que, si tenim en compte que inclou en la categoria de presons els convents, les escoles, els seminaris, les casernes, les confraries o les sectes, potser no sigui tan boja com sembla. En tot cas una de les virtuts que té la lectura d'aquest panorama dels bojos literaris és la de

convèncer-nos que els límits entre la normalitat i la bogeria són prou difusos i que potser sigui veritat el que diu un gravat del segle XVIII que figura a la fi del llibre: "El món està ple de bojos, i qui no en vulgui veure cap, que s'estigui sol a casa i trenqui el mirall".

N'hi ha més de guies dels mons fantàstics com aquesta. A París en vaig comprar una altra, l'Enciclopèdia de la utopia, dels viatges fantàstics i de la ciència ficció de Pierre Versins, amb la qual podeu passar llargues hores de descobertes insòlites, des de les infinites maneres en què s'ha imaginat la fi del món, als inventors de les més extraordinàries utopies i als relats dels viatges impossibles.

No us vull cansar més del compte; però acabaré donant-vos dos consells. El primer, que no feu cas de les normes que us assenyalen els llibres que cal llegir, que estableixen els que heu de considerar importants —els clàssics insofribles que s'obliga als nanos a consumir a l'escola i que els allunyen per sempre més del plaer de llegir— sinó que, en un univers en què hi ha una infinitat d'opcions possibles, cal que hi cerqueu el que us agradi i us feu la vostra pròpia llista del que és important, la vostra pròpia tria de clàssics, la vostra biblioteca personal, on només conserveu aquella mena de llibres que algun dia us vindrà de gust tornar a agafar, perquè trobeu que contenen alguna cosa que us importa personalment.

El segon és més immediat i consisteix senzillament a animar-vos a que no espereu més, a que aprofiteu l'ocasió per furgar a les parades de la fira a la recerca del vostre llibre, d'aquell que us està esperant i que possiblement us canviarà la vida.

Josep Fontana